

Отримано: 3 квітня 2023 р.

Прорецензовано: 20 квітня 2023 р.

Прийнято до друку: 29 квітня 2023 р.

e-mail: juri_tandem@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0785-7918>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-218-221

Борисенко Ю. А. Діалог культур та його реалізація при викладанні німецької мови в українських вишах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 218–221.

УДК: 37.016:811.112.2(477)

Борисенко Юрій Анатолійович,
доцент,
Київський міжнародний університет

ДІАЛОГ КУЛЬТУР ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКИХ ВИШАХ

Стаття присвячена загальнотеоретичним та прикладним аспектам феномену діалогу культур. Автор розглядає проблеми понятійної ідентифікації діалогу культур та міжкультурного діалогу, відзначає, що дане явище може існувати у синхронному та діахронному вимірах. Характерні прикмети діалогу культур автор вбачає у взаємодії і впливі різних історичних і сучасних культур. У статті відзначено, що діалог культур є складним, багатограним феноменом. Він виникає як філософська концепція, а в проблемному полі лінгвістики функціонує як науково-методологічний та лінгвометодичний принцип. У статті наголошено, що одним з майданчиків для реалізації міжкультурного діалогу на сучасному етапі є освітній простір України, а основні вектори розгортання діалогу культур в процесі вивчення німецької мови пов'язані насамперед з лінгвокраїнознавством та перекладознавством. На підставі аналізу німецьких сталих виразів автор показує значення обізнаності з фактами культури німецького народу, закарбованими в етнолінгвомаркерах фразеологічних одиниць для правильної інтерпретації змісту фразеологізмів і формування міжкультурної компетенції студентів. Автор наголошує на необхідності використання автентичних навчальних матеріалів та інтерактивних методів і форм навчання задля успішної реалізації діалогу культур як лінгвометодичного принципу. У статті зроблено висновок про те, що реалізація діалогу культур є підґрунтям для формування міжкультурної компетенції майбутніх фахівців у галузі німецької мови. Завдяки застосуванню цього принципу в процесі викладання німецької мови у вишій відбувається розширення лінгвокраїнознавчого бекграунду студентів, збагачення їх відомостями про ціннісні пріоритети народу, мова якого вивчається, а також оволодіння «правилами» успішної міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурний діалог, міжкультурна компетентність, освітній простір, фразеологізм, автентичні матеріали, інтерактивне навчання, лінгвокраїнознавство, перекладознавство.

Yurii Borysenko,
Associate professor,
Kyiv International University

DIALOGUE OF CULTURES AND ITS REALIZATION IN THE PROCESS OF TEACHING GERMAN IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article highlights general theoretical and applied aspects of the phenomenon of dialogue of cultures. The author covers the problem of conceptual identification of dialogue of cultures and cross-cultural dialogue and outlines that this phenomenon can exist in synchronic and diachronic dimensions. The author describes the characteristic features of dialogue of cultures as the interaction and influence of various historical and modern cultures. The article shows that dialogue of cultures is a complicated and multifaceted phenomenon. It emerges as philosophical concept and it functions as scientific and methodological and linguistic-methodological method in the linguistic problem field. The article emphasizes that today Ukrainian educational space is one of the platforms for cross-cultural dialogue implementation. The main vectors of the development of dialogue of cultures in German learning process are primarily related to linguistic studies and translation studies. Based on the analysis of German stable expressions, the author shows the importance of awareness of German people culture rooted in ethno-linguistic markers of phraseological units for faithful interpretation of the meaning of phraseological unit and formation of cross-cultural competence of the students. The author emphasizes the necessity to use authentic educational materials and interactive methods and forms of learning for successful implementation of dialogue of cultures as linguistic-methodological principle. The article shows the conclusion that the implementation of dialogue of cultures is the basis for the formation of cross-cultural competence of future specialists in the field of German language. The usage of this principle in the process of German language teaching enhances the students' linguistic and cultural background and enriches them with information about the valuable priorities of the people whose language is studied and helps them master successful cross-cultural communication.

Keywords: cross-cultural dialogue, cross-cultural competence, educational space, phraseological unit, authentic materials, interactive learning, linguistic studies, translation studies.

Постановка проблеми. Кінець ХХ і перші десятиліття ХХІ ст. позначені кардинальними змінами у житті світової спільноти. Бурхливий розвиток інформаційних технологій, інтенсивний обмін у сферах бізнесу, науки, освіти, дозволя, мобільність населення і масові міжнародні міграції зумовлюють інтенсифікацію процесу глобалізації. Її основним стратегічним ресурсом є «експансія інформації» (Стадніченко, Кондратюк, 2020: 135), що спричиняє формування глобального простору, повсякденною реальністю в якому є міжкультурний діалог. Діалог культур визначає обличчя сучасного світу і є життєво необхідним для Європи з огляду на сучасні геополітичні реалії.

Сьогодні простором діалогу культур – як специфічним механізмом трансляції культурних смислів – є практично усі сфери соціокультурної діяльності людини (мас-медіа, телебачення, інтернет, туризм тощо). Відтак існує чимало майданчиків, в межах яких відбувається взаємодія культур. Одним з таких є можливості для міжкультурного діалогу, що відкриваються у процесі вивчення іноземних мов в українських вишах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття діалогу культур набуло надзвичайного поширення в сучасних гуманітарних студіях. Відтак на сучасному етапі існує чимало розвідок зарубіжних та українських дослідників, в яких

розглядаються теоретичні та практичні аспекти діалогу культур (В. Сафронов, Є. Пассов та ін.); проблеми міжкультурного спілкування (Н. Воронкова, П. Донець, В. Заслуженюк, Т. Комарницька, В. Мірошніченко, П. Осипов, С. Ністо, Т. Рюлькер та ін.) тощо. Тим не менш, попри істотну кількість праць, на сьогодні залишається ще чимало лакун в осмисленні такого складного і надзвичайно значущого в умовах третього тисячоліття явища як діалог культур та його реалізації, зокрема, в системі вищої освіти при вивченні іноземних мов. Це й зумовлює *актуальність* обраної теми.

Мета статті полягає в окресленні напрямків і форм реалізації принципу діалогу культур при викладанні іноземної (німецької) мови в українських вишах.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких *завдань*:

- конкретизувати зміст поняття «діалог культур»;
- охарактеризувати зміст діалогу культур як лінгводидактичного принципу;
- окреслити основні напрямки реалізації діалогу культур в процесі навчання німецької мови в українських вишах;
- заакцентувати форми методичної організації вивчення німецької мови з урахуванням принципу діалогу культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття діалогу культур, що набуло особливої актуальності на початку ХХІ ст., з'явилося в обігу в інтелектуальному просторі у філософській публіцистиці та есеїстиці 1960-х років. Виникнення і «промоцію» цієї філософської концепції пов'язують передусім з іменем М.М. Бахтіна, який стверджував, що «діалогічні відносини – майже універсальне явище, яке пронизує усі відносини та прояви людського життя, взагалі все, що має сенс і значення» (Бахтін 1972: 71). М.М. Бахтін та його послідовник В.С. Біблер вважали, що саме через діалог з іншими культурами створюється індивідуальний та суспільний арсенал знань, навичок та умінь розуміння кодів та символів, що відображають історичний зміст кожного явища.

У часі поширення антропоцентричної парадигми в сучасній гуманітаристиці діалог культур утверджується як теоретико-методологічний принцип в проблемному полі лінгвістики, особливо у тих її розділах, які безпосередньо пов'язані з проблемою «мова та культура».

Попри популярність концепції діалогу культур, у сучасній гуманітаристиці ще не сформовано уніфікованого визначення цього явища, а також на його співвідношення з поняттями «міжкультурна комунікація» та «міжкультурне спілкування», які пов'язані з поняттям «діалог культур» і доповнюють його зміст. Тим не менш, більшість наявних на сьогодні дефініцій в якості характерних прикмет феномену діалогу культур фіксують взаємодію, вплив, проникнення різних культур. Діалог культур може відбуватися як у синхронному / горизонтальному так і діахронному / вертикальному вимірах – відповідно у геотнічному просторі (між народами, країнами, регіонами) та в часі (взаємодія культур минулого і сьогодення).

Поряд з поняттям діалогу культур, в сучасній гуманітаристиці активно використовується поняття міжкультурного діалогу. Як наголошує один з провідних науковців у цій галузі В. Євтух, міжкультурний діалог виникає в результаті безпосередньої взаємодії культур чи їх елементів, коли у межах фізичного простору формуються окремі поля та відбувається взаємопроникнення елементів однієї культури в іншу. Основною характерною особливістю цього аспекту простору міжкультурного діалогу є та, що він зникає після завершення взаємодії, але його слід залишається в ментальності носія іншої культурницької традиції (Євтух, 2009:11)

Міжкультурний діалог передбачає «відкритість до пізнання інших культур, спілкування, співпрацю, культурний обмін та взаємозбагачення» (Спільна історія. Діалог культур, 2013: 250).

Сучасна соціокультурна реальність пропонує чимало майданчиків, в межах яких відбувається взаємодія культур. Один з таких майданчиків надає освітній простір. Особливо сприятливі умови для розвитку міжкультурного діалогу в межах освітнього простору України пов'язані з вивченням іноземних мов у вищих навчальних закладах. У царині лінгводидактики проблема діалогу культур набула неабиякої актуальності внаслідок розвитку комунікативного напрямку в лінгвістиці.

Сьогодні діалог культур закладений у сучасних навчальних програмах і реалізується протягом усього процесу вивчення іноземної мови у виші. Сутність діалогу культур як лінгвометодичного принципу полягає у тому, що «іноземні мови слід вивчати у нерозривній єдності зі світом та культурою народів, що розмовляють цими мовами» (цит. за: Воробель, Романчук, Юрко, 2021: 39). При цьому студент повинен – з-поміж іншого – бути обізнаним з певною сукупністю фактів іноземної культури, мати досвід її сприйняття, аналізу, зіставлення з рідною культурою, оцінки, а окрім того – спираючись на етимологію, бачити взаємозв'язок між словами іноземної мови та тим, що вони позначають та т. ін. Саме тому процес оволодіння іноземною мовою можна кваліфікувати як діалог культур. Застосування його як базового методичного принципу сприяє формуванню міжкультурної компетенції студентів та розвитку у них навичок міжкультурного спілкування та розвитку.

На сучасному етапі – поряд із володінням професійними та комунікативними компетентностями – випускник університету повинен бути обізнаним з ментально-світоглядними, поведінково-побутовими тощо характеристиками народу (народів), мова якого (яких) вивчається, національними особливостями культури, соціально-політичного устрою, історії. Це дозволить майбутнім фахівцям з іноземної мови «краще орієнтуватися в повторюваних соціокультурних ситуаціях, вести діалог із представниками іноземних культур» тощо (Воробель, Романчук, Юрко, 2021: 39).

Головні вектори розгортання діалогу культур в процесі навчання німецької мови співпадають з основними навчальними дисциплінами. Ознайомлення з німецькомовною, як і з будь-якою іншомовною культурою, асоціюється передусім з лінгвокраїнознавством, яке вивчає в мові те, що є джерелом відомостей про історію та культуру країни, мова якої вивчається, і сприяє формуванню міжкультурної компетенції студентів-мовників. Навчальна дисципліна «Лінгвокраїнознавство німецькомовних країн» забезпечує лінгвокраїнознавчу складову вивчення німецької мови та формує навички комунікації з представниками країни (країн) мови, що вивчається. Її мета полягає в ознайомленні майбутніх фахівців – лінгвістів і перекладачів – з найважливішими особливостями національної історії і культури, географії, суспільно-політичного життя, державоустрою, традиціями, звичаєвим правом тощо, які знайшли своє відображення у мовних реаліях країнознавчого характеру і ознайомлення з якими повинне забезпечити майбутніх фахівців від комунікативних невдач і «культурного шоку» при спілкуванні з носіями іншої лінгвокультури.

Одним зі шляхів формування лінгвокраїнознавчої компетенції студентів в процесі викладання лінгвокраїнознавства є опанування німецьких фразеологічних одиниць (далі – ФО) як назагал найбільш культурологічно насичених елементів

мови. Це той автентичний культурознавчий матеріал, на використанні якого наполягають учені і який доцільно використовувати як дидактичне наповнення при моделюванні навчальних програм. Особливі можливості щодо цього надають фразеологізми, які пов'язані з історичними подіями, що відіграли важливу роль у політичному чи культурному житті країни, соціальними практиками, побутовими звичками тощо.

Такі ФО є автентичними за своїм походженням, оскільки виникають *усередині* німецькомовної спільноти, а не привносяться у неї ззовні. Добір таких ФО для використання у лекціях, на семінарських (практичних) заняттях, у завданнях для самостійної роботи може здійснюватися за кількома принципами.

Один з них можна визначити як принцип стрижневого слова, коли групування фразеологізмів відбувається на основі спільного для кількох ФО базового лексичного компоненту. При цьому семантика кожного фразеологізму визначається особливостями ключового слова або тими асоціаціями, які пов'язані з ним у колективній свідомості німців. Як засвідчує практичний досвід, у ФО, згрупованих за принципом спільності стрижневого слова, таким національно-маркованим словесним компонентом найчастіше виступають топоніми різних типів – назви країн, міст, міських районів, річок тощо. Наприклад, це ФО, що містять відтопонімний маркер *Berliner*. Стійкі вирази з цим лексичним компонентом транслюють інформацію, що в образній формі відображає риси, притаманні мешканцям міста, їхні ціннісні пріоритети, характерні риси міської архітектури, геопросторові характеристики тощо, пор.: *Berliner Kind* – уродженець Берліна; *Berliner Schnauze* – берлінський діалект; *jmd. hat eine Berliner Schnauze* – типовий берлінець; той, хто за словом у кишеню не полізе; *die deftige Berliner Lippe* соковите, грубувате, повне гумору берлінське просторіччя; *eine (echte) Berliner Pflanze* – оцінке: справжній мешканець / справжня мешканка Берліна; *die Berliner Ecke* «Берлінський кут» (зрізаний кут будівлі, що стоїть на перехресті двох вулиць; часто застосовувався у житловому будівництві у Берліні в XIX столітті; зазвичай кут прикрашався лоджіями, балконами, еркерами).

Цікавими з точки зору фіксації лінгвокраїнознавчої інформації, володіння якою сприятиме успішній міжкультурній комунікації, є ФО *bis in die Puppen* (дослівно «до ляльок»), що містить одиниці берлінського міського сленгу. Ляльками (*Puppen*) берлінці називали статуї античних богів із пісковика, які до XIX століття стояли в одному з районів Берліна під назвою Тіргартен (нім. Tiergarten). На той час район Тіргартен знаходився майже за містом, і щоб туди дістатися, потрібно було досить багато часу. Тому для мешканців Берліна «до ляльок» означало «дуже далеко», «хтозна-де».

Інший яскравий приклад – ФО, що містять топонім *Buxtehude*. Це маленьке провінційне містечко у Нижній Саксонії, назва якого вже давно асоціюється з уявленням про провінційність, віддаленість від центральних районів країни. Саме ця семантика є питомою для низки сталих виразів: *in Buxtehude* – дуже далеко; десь у глушині; *aus Buxtehude* – з якоїсь глушини; *nach Buxtehude* – за тридев'ять земель.

У якості стрижневого слова у німецьких ФО країнознавчого характеру можуть виступати гідроніми – назви водних об'єктів, що транслюють питомі для свідомості німців культурні смисли, як-от: *Mit Spreewasser getauft* – хрещений водою Шпрее. У цьому афоризмі актуалізовано культурно значущу інформацію про розташування Берліна на річці Шпрее при впадінні у річку Хафель (права притока Ельби). Цей вираз живають по відношенню до уродженця Берліна («справжнього берлінця»).

У процесі викладання лінгвокраїнознавства доцільним є добір фразеологізмів країнознавчої спрямованості також за тематичним принципом. Це стосується, насамперед, ідіом, пов'язаних з історичними подіями. У такий спосіб може бути актуалізовано інформацію про один з важливих епізодів Другої світової війни, безпосереднім учасником якої була Німеччина, – зустріч військ 1-го Українського фронту радянської армії та 1-ї армії США 25 квітня 1945 р. неподалік міста Торгау на річці Ельба. Ця зустріч союзницьких військ істотно пришвидшила остаточний розгром залишків армії Вермахта, а американські й радянські солдати поклялися надалі разом відстоювати завойований світ. Ця важлива подія знайшла своє відображення у групі стійких виразів: *Begegnung an der Elbe* («зустріч на Ельбі»), що має нині значення доленосна, епохальна подія); *Schwur an der Elbe* («клятва на Ельбі»); *der Geist von der Elbe* («дух Ельби»).

У перспективі діалогу культур і формування міжкультурної компетенції майбутніх германістів привертають увагу ФО, в яких зафіксовано сприйняття інших країн в німецькомовній картині світу. Наприклад: *Das kommt mir spanisch vor* (Це мені здається сумнівним / дивним). Виникнення цієї ідіоми датується XVI ст. Коронований імператором Німеччини (1519 р.) іспанський король Карл V запровадив на німецьких теренах нові правила. Уведені раптово, вони сприймалися німцями як незрозумілі, дивні, чужі – «іспанські», що й зумовило семантику даного стійкого словосполучення.

Ще один яскравий приклад – *Hinter schwedischen Gardinen* (дослівно «сидіти за шведськими фіранками»). Значення цього усталеного словосполучення виходить за межі значень слів, що входять до його складу і семантизується як *Siditimi в буцегарні* (*Siditimi* за міцними ґратами), що мотивоване тією обставиною, що сталь зі Швеції колись вважалася особливо якісною і міцною, а відтак часто використовувалася у виробництві тюремних ґрат.

Яскравою національно-культурною специфікою позначена й ідіома *Das sind für mich böhmische Dörfer* (дослівно: для мене це богемські села). Для розуміння змісту цієї ідіоми слід узяти до уваги, що німецька та чеська мови належать до різних груп індоевропейської сім'ї мов – західногерманської та західнослов'янської, а тому для німців назви міст і сіл в Богемії – регіоні в сусідній Чехії, попри їх територіальну близькість були незрозумілими та не сприймалися. В українській мові відповідником цієї ідіоми є *Для мене це китайська грамота*, що утворився за тим же принципом – нерозуміння і несприйняття мов, що належать до різних мовних груп або сімей. При цьому і в німецькомовній, і в україномовній культурах вони живаються в однотипних комунікативних ситуаціях – коли людина на чомусь зовсім не розуміється.

Зручним майданчиком для розгортання і реалізації німецько-українського культурного діалогу при підготовці студентів-лінгвістів є навчальний курс **теорії і практики перекладу**. Саме у процесі опанування засад перекладацької діяльності студенти залучаються до активного діалогу різних культур (у нашому випадку німецької та української), оскільки адекватний переклад вимагає широкого залучення фонових знань перекладача, інформації екстралінгвістичного характеру. Чи не найбільші «виклики» спостерігаються при цьому при перекладі одиниць паремійно-фразеологічного фонду, що зумовлює необхідність врахування діахронічних аспектів проблеми, умов та обставин виникнення тієї чи іншої ФО, оскільки «для розуміння сучасного мовного явища необхідно знати, що викликало його появу» (Школяренко, 2003:56).

Яскравим прикладом необхідності врахування етимологічних основ ФО є вираз *Treulose Tomate* (дослівно «віроломні помідори»). Поширене в ті часи метонімізоване позначення італійців як *Tomate* вмотивоване тим, що на початку минулого століття вирощування помідорів було однією з найбільш розвинутих галузей сільського господарства Італії. Однак, щоб адекватно відтворити українською мовою смисл даного перифразу, слід врахувати, що під час Першої світової війни Італія як член Троїстого союзу зрадила свої союзницькі зобов'язання і оголосила війну союзниці Німеччини – Австро-Угорщині. Однак в українській мові нами не виявлено жодного сталого виразу, який би транслював семантику військової зради, тому перекладачеві доведеться передати зміст цієї ФО за допомогою лексеми «зрадники».

Завершуючи виклад, зазначимо, що успішна реалізація діалогу культур в процесі вивчення німецької мови у вищій школі можлива за умови використання автентичних матеріалів (оригінальних текстів, аудіозаписів, музичних кліпів, уривків з оригінальних документальних та художніх фільмів та ін.). Окрім цього, необхідно використовувати різні інтерактивні методи та форми навчання, такі, зокрема, як проектна діяльність, презентації, рольові та ділові ігри з міжкультурним змістом, комунікативні культурознавчі вправи тощо. Ці види навчальної діяльності дозволяють студентам осягати матеріальні та духовні цінності іншої культури у зіставленні зі своєю національною.

Висновки та перспективи. Викладені думки та спостереження дозволяють зробити висновок, що діалог культур є складним, багатограним феноменом, характерними прикметами якого є взаємодія і вплив різних культур. Діалог культур функціонує як філософська концепція, науково-методологічний та лінгвометодичний принцип. Основні вектори розгортання діалогу культур в процесі вивчення німецької мови пов'язані насамперед з лінгвокраїнознавством та перекладознавством. Діалог культур лежить в основі одноіменного лінгвометодичного принципу, реалізація якого є підґрунтям для формування міжкультурної компетенції майбутніх фахівців у галузі німецької мови. Успішна реалізація діалогу культур як лінгвометодичного принципу вимагає використання автентичних навчальних матеріалів та інтерактивних методів і форм навчання. Завдяки застосуванню принципу діалогу культур в процесі викладання німецької мови у вищій школі відбувається розширення лінгвокраїнознавчого бекграунду студентів, збагачення їх відомостями про ціннісні пріоритети народу, мова якого вивчається, оволодіння «правилами» успішної міжкультурної комунікації.

Перспективи дослідження вбачаємо у розширенні та поглибленні заакцентованих аспектів проблеми.

Література:

1. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского. М.: Советский писатель, 1972. 363 с.
2. Батевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ: Академія, 2004. 343 с.
3. Воробель М. М., Романчук О. В., Юрко Н. А. Сучасні моделі міжкультурних і транскультурних комунікативних процесів вивчення іноземних мов. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 78. С. 38–44. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/78/8.pdf>.
4. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 3–13. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/yevtuh_mizhkulturnyi.pdf.
5. Спільна історія. Діалог культур: навч. посібн. / авт. колектив: П. Вербицька та ін. Львів: ЗУКЦ, 2013. 255 с.
6. Стадніченко О., Кондратюк Л. Комунікаційні процеси сучасності і національна самоідентифікація: взаємовпливи. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії: матер. XXVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (31 травня 2020 р.): зб. наук. пр.* Переяслав, 2020. С. 135–136.
7. Школяренко В. І. Динаміка розвитку фразеологічної системи німецької мови 19–20 століття: монографія. Суми: СДПУ, 2003. 234 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream>.
8. Dittrich H. Redensarten auf der Goldwaage. Bonn: Ferd. DummlersVerlag, 1975. 286 S.
9. Eder K. Integration durch Kultur? Das Paradox der Suche nach einer europäischen Identität. *Teoria Sociologica*. 1994. № 2. P. 123–149. URL: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-15043>.
10. Lähdesmäki T. and Wagener A. Discourses on Governing Diversity in Europe: Critical Analysis of the White Paper on Intercultural Dialogue. *International Journal of Intercultural Relations*. 2015. № 44. P. 13–28.
11. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Hrsg. von der Dudenredaktion. [Red. Bearb.: Werner Scholze-Stubenrecht]. Mannheim: Dudenverlag, 2011. 959. S.12.

References:

1. Bakhtyn M. M. Problemy poetyky Dostoevskoho (The problems of Dostoevsky poetry). М.: Sovetskyj pysatel', 1972. 363 s.
2. Batsevych F. S. Osnovy komunikatyvnoy linhvistyky (The fundamentals of communicative linguistics). Kyiv: Akademiia, 2004. 343 s.
3. Vorobel' M. M., Romanchuk O. V., Yurko N. A. Suchasni modeli mizhkul'turnykh i transkul'turnykh komunikatyvnykh protsesiv vyvchennia inozemykh mov (Modern models of cross-cultural and trans-cultural communicative processes of foreign languages learning). *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyschij i zahal'noosvitnij shkolakh*. 2021. № 78. S. 38–44.
4. Yevtuh V. Mizhkul'turnyj dialoh: efektyvnyj konstrukt intehratyvnoho rozvytku polietnichnykh suspil'stv (Cross-cultural dialogue: effective construction of integrative development of poly-ethnic societies). *Politychnyj menedzhment*. 2009. № 3. S. 3–13.
5. Spil'na istoriia. Dialoh kul'tur (Dialogue of cultures). Navchal'nyj posibnyk / Avt. kolektyv P. Verbyts'ka ta insh. L'viv: ZUKTs, 2013, 255 s. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/yevtuh_mizhkulturnyi.pdf
6. Stadnichenko O., Kondratiuk L. Komunikatsijni protsesy suchasnosti i natsional'na samoidentyfikatsiia: vzaiemovplyvy (Modern communication processes and national self-identity: mutual influence). *KhKhVII Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi internet-konferentsii «Problemy ta perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky v krainakh Yevropy ta Azii», 31 travnia 2020 r. Zbirnyk naukovykh prats'*. Pereiaslav, 2020. S. 135–136.
7. Shkoliarenko V. I. Dynamika rozvytku frazeolohichnoi systemy nimets'koi movy 19–20 stolittia (Dynamics of development of phraseological system of the German language of 19–20 centuries): Monohrafiia. Sumy: SDPU, 2003. 234 s. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/>